

mgr Aleksandra Surdykowska

Wydział Filologiczny

Uniwersytet Jagielloński

Rozprawa doktorska: *Twórczość Daniła Charmsa. Studium poetyki cielesności*

Promotor: prof. dr hab. Wasilij Szczukin

Streszczenie

Niniejsza rozprawa doktorska jest opowieścią o cielesności w utworach rosyjskiego poety Daniła Charmsa (1905–1942). Twórczość Charmsa pozostała w dużej mierze nieznana za krótkiego życia autora i musiało minąć wiele dziesięcioleci, zanim w świecie literatury przyznano należne jej miejsce, niemniej obecnie doczekała się już bogatej literatury krytycznej, a także wielu entuzjastów i popularyzatorów. W literaturze akademickiej Charms bywał już określany mianem twórcy absurda, analizowany w kontekście ówczesnych prądów artystycznych i filozoficznych. Niniejsza praca skupia się tymczasem na istnieniu ciała i cielesności w utworach poety. O wyborze tematu przesądziło przekonanie autorki, że Charmsowskie ciała pozwalają zrozumieć ten szczególny splot erotyki, przemocy i języka, który stanowi o wyjątkowości tego twórcy.

We wstępie opisano pokrótce zasadnicze tezy pracy, a także wskazano szersze intelektualne inspiracje, które służyły autorce za wskazówki przy pisaniu rozprawy. Otwierający właściwą pracę rozdział pierwszy zawiera zarys biograficzny. Autorka uznała za konieczne, by przed przystąpieniem do lektury ciał fikcyjnych Charmsowskich bohaterów przywołać *in extenso* biografię Daniła. Ta konieczność wynika z dwóch względów. Po pierwsze, Charmsowska biografia staje się pretekstem do osadzenia twórczości w życiu towarzyskim i intelektualnym lat dwudziestych, jakie stało się udziałem poety, i pozwala oddać realia epoki, bez których zrozumienie materialnego konkretności poezji Charmsa nie jest możliwe. Po drugie, biografia staje się kluczem, który organizuje rozprawę i warunkuje podział na kolejne dwa rozdziały, w których uwagę poświęcono twórczości. Za Jeanem-Philippe Jaccardem autorka przyjmuje za kluczową cesurę zsyłkę do Kurska w 1931 r. Twórczość sprzed zsyłki jest przedmiotem rozdziału drugiego, natomiast twórczość od 1931 r. aż do tragicznej śmierci – rozdziału trzeciego.

Należy przy tym zaznaczyć, że paradoksalnie rozdział pierwszy poświęcony biografii jest rozdziałem najbardziej oddalonym od materialnego konkretnego – składają się nań odniesienia, cytaty i szerszy portret czasów i środowiska Charmsa – podczas gdy rozdziały drugi i trzeci pozostają możliwie jak najbliżej świata przedstawionego, jaki pozostawił w swojej literaturze Charms. Uwaga ta nie odnosi się jednak do końca Charmsowskiej biografii – tragiczna głodowa śmierć w leningradzkim więzieniu przypomina o pierwszym z Charmsowskich ciał, jego własnym.

Zgodnie z chronologicznym podziałem wspomnianym powyżej rozdział drugi dotyczy ciał w utworach Charmsa z lat dwudziestych. Bliską lekturę wybranych utworów zorganizowano wokół wybranych awangardowych koncepcji (jak w przypadku podrozdziału „Cięcie”, w którym autorka odwołuje się do perspektywy zaproponowanej przez malarstwo kubistyczne) lub tematów (jak w przypadku podrozdziałów „Walka” lub „Erotyka i prokreacja”). Przewodnią myślą rozdziału jest wolność Charmsowskich ciał, znajdujących się w nieustannym ruchu, unoszących się w nieprzerwanym pędzie i locie. Wolność ciał Charmsowskich bohaterów jest przy tym radykalna, ponieważ są one wolne nawet od programowych obowiązków, jakie narzucała literaturze awangarda – jak zauważa autorka, „wypisują się z wszelkich powinności”. Próbując uchwycić sposób istnienia tych ciał, autorka proponuje, by myśleć o nich w kategoriach głębokiej egzystencjalnej wolności, „jako o ciałach przygotowujących się na zmartwychwstanie lub już zmartwychwstałych”.

Rozdział trzeci zaświadcza o przemianie, jaką przeszła twórczość Charmsa w latach trzydziestych. Podobnie jak w przypadku rozdziału drugiego, lekturę utworów podzielono w oparciu o zagadnienia tematyczne (między innymi podrozdziały „Agresja” i „Głód”) lub abstrakcyjne kategorie (podrozdział „Perspektywa i koło”). Nietrudno przy tym dostrzec, że niektóre z podrozdziałów w rozdziale trzecim stanowią odpowiedź na fragmenty rozdziału drugiego (na przykład odpowiednio podrozdział „Unoszenie się” w rozdziale drugim i „Upadek” w trzecim). Twórczość Charmsa z lat trzydziestych przegląda się zatem w twórczości z lat dwudziestych.

Z lektury tych późniejszych utworów wyłania się zupełnie inny niż w latach dwudziestych obraz ciała. Bohaterowie nie spełniają się już w awangardowym marzeniu o locie, a ich ciała nabierają ciężaru i ciągną ku ziemi. Zniknęła wcześniejsza powietrzna lekkość, utwory zaludniły się licznymi postaciami, które podglądają się, śledzą, popychają, uderzają. Ciała stają się źródłem głębokiego niespełnienia, przy czym niespełnienie to – obok głodu i pustki – przybiera formę

najbardziej radykalną, ponieważ nawet cierpiąc i umierając, ciała te nie są w stanie cierpieć i umrzeć do końca. Z tego też względu w odniesieniu do lat trzydziestych autorka proponuje przeformułować tezę z poprzedniego rozdziału: w latach trzydziestych ciała Charmsa nie przygotowują się na zmartwychwstanie, ale niczym upiory wloką się „na granicy życia i nieżycia”. Zniknęła obietnica zmartwychwstania.

W zakończeniu niniejszej rozprawy autorka podsumowuje wnioski z lektury. Zakończenia utworów Charmsa są zazwyczaj zwięzłe i raptowne. Na kilku ostatnich zwięzłych stronach niniejszej pracy autorka przypomina o radykalnym pragnieniu tych ciał – pragnieniu tak trudnym do spełnienia – by istnieć, żyć i umierać poza polityką.